

چند روزنامه مهم در زمان ناصرالدین شاه

بقلم آقای م. صدر هاشمی

در شماره اول سال دوم مجله یادگار شرحی تحت عنوان «روزنامه نگاری در ایران» بقلم آقای صفی نیا نوشته شده بود که خیلی مجمل و مبهم بنظر رسید و ضمناً اظهار شده بود که از نوشته آخوند زاده چنین استنباط میشود که بین سنوات ۱۲۵۲ و ۱۲۹۳ روزنامه در طهران منتشر میشده است در صورتیکه کسانی که در تاریخ روزنامه نگاری در ایران مطالعاتی کرده باشند، همچنانکه در ذیل نوشته آقای صفی نیا از طرف اداره مجله یادگار نیز اشاره شده بود، بخوبی میدانند که در این دوره چه در طهران چه در ولایات روزنامه های مهم و متعددی چاپ و منتشر شده و ما برای مزید اطلاع خوانندگان خلاصه از تاریخ روزنامه نگاری این دوره را از کتاب (تاریخ جراید و مجلات ایران) خود که تا کنون چاپ نشده در اینجا نقل میکنیم.

در بین سنوات ۱۲۵۲ و ۱۲۹۳ چند روزنامه مهم تأسیس و منتشر شده و این روزنامه ها عبارتند از «روزنامه ملتی» و «روزنامه علمیة دولت علیه ایران» و «روزنامه دولتی علیه ایران» و «روزنامه «مریخ» اینک شرح هر یک از آنها:

۱. روزنامه ملتی

روزنامه ملتی یا ملت در سالیکه ناصرالدین شاه کارهای دولتی را بین وزارتخانه های متعدد تقسیم نمود و اداره وزارت علوم و صنایع و تجارت و مدرسه دارالفنون و دارالطباعة را بعهده علیقلی میرزا اعتضاد السلطنه واگذار کرد. بیس شده است این روزنامه ابتدا باسم «روزنامه ملت علیه ایران» موسوم بوده و پس از انتشار در

شماره باسم «روزنامه ملتی» موسوم گردیده است. شماره اول آن که باسم روزنامه ملت سنیه ایران بوده در ۱۵ محرم ۱۲۸۳ قمری و پس از دو ماه بنام «روزنامه ملتی» در روز جمعه چهاردهم شهر ربیع الاول ۱۲۸۳ قمری مجدداً منتشر شده و از این تاریخ تا جمعه ۲۰ شهر جمادی الاخری ۱۲۸۷ مجموعاً ۳۴ نمره دیگر از این روزنامه انتشار یافته است.

وجه تسمیه روزنامه بملتی این است که چون روزنامه‌های دیگر از قبیل روزنامه وقایع اتفاقیه روزنامه رسمی و مخصوص درج حوادث و وقایع مملکتی و اوضاع دریاری بوده و همه کس حق اظهار مطلب و درج مقاله در آن را نداشته است لذا ناصرالدین شاه برای آزادی نگارش دستور تأسیس این روزنامه را داده است چنانکه در نمره اول روزنامه این عبارت که بخط نستعلیق در زیر سرلوحه نوشته شده مؤید این مطلب است: «از جانب سنی الجوانب همایون شاهنشاهی خلدالله ملکه و سلطانه امر و مقرر است که روزنامه ملتی بر سبیل آزادی نگارش یابد تا خاص و عام از فواید آن بهره‌یابند» با این آزادی نگارش که شاه بمندرجات روزنامه داده در هیچ جای روزنامه اسمی از نویسندگان مقالات آن نیست و شاید نویسنده بیشتر مقالات همان منشی روزنامه حکیم سامانی^۱ بوده که آخوند زاده رساله خود را در باره اعتراضات باین روزنامه بنام او نوشته است و ما بعد بقیه یل از آن گفتگو خواهیم کرد.

روزنامه ملتی ماهانه بوده و با چاپ سنگی در مطبعه دارالانطباق دولتی واقع در مدرسه دارالفنون ماهی یک بار طبع و توزیع میشده است. عده صفحات هر شماره اغلب پنج بوده و گاهی بهفت صفحه نیز میرسیده است. خط روزنامه نستعلیق ریز و هر صفحه آن ۲۵ سطر داشته و قیمت سالیانه آن بانضمام روزنامه دولتی و علمی سه تومان و شش هزار دینار بوده است.

۱ - شرح حال حکیم سامانی چنانکه در ص ۲۰۲ جلد دوم مجمع الفصحا و ص ۲۰۴ کتاب مآثر و الآثار آورده شده بدین قسم است: «محمدحسن بن قآنی شیرازی، وی جوانی خوش قرچه و با ذوق بود، در جوانی بسال ۱۲۸۵ قمری بهار همرش خزان گشت (میرزا حسن حکیم سامانی در سال ۱۲۸۳ از طرف ناصرالدین شاه باخذ نشان و حایل و منصب سرهنکی تایل شده بود - یادگار).

سرلوحه و شعار روزنامه دورنمای مسجد شاه طهران است که کلمه «مسجد شاه» در پائین آن نوشته شده و این شعار علامت ملتی بودن روزنامه است. این سرلوحه در تمام ۳۵ شماره روزنامه موجود است.

مرحوم فتحعلی آخوندزاده که یکی از دانشمندان ایران مقیم تفلیس بوده و رسالانی چند راجع بتغییر خط فارسی دارد رساله‌ای نیز بصورت مراسله در ۴۸ صفحه خطاب بمرحوم حکیم سامانی منشی روزنامه از تفلیس بتاريخ ۱۷ شهر رمضان بارس تیل ۱۲۸۳ قمری نوشته و در آن اشکالاتی را که بروزنامه ملتی داشته شرح داده است من جمله از اشکالات آخوندزاده راجع بسرلوحه و شعار روزنامه است که مینویسد:

«شکل مسجد که در روزنامه خود علامت ملت ایران انگاشته در نظر من نامناسب مینماید بعلم اینکه اگر از نظر ملت مراد تو معنی اصطلاحی آنست یعنی اگر قوم ایران را مراد میکنی مسجد انحصار بقوم ایران ندارد بلکه جمیع فرق اسلام صاحب مسجدند علامت قوم ایران قبل از اسلام آثار سلاطین قدیمه فرس است از قبیل تخت جمشید و قلعه اصطخر و امثال آن، بعد از اسلام یکی از مشهورترین آثار پادشاهان صفویه است که در ایران مذهب اثنی‌عشری را رواج داده‌اند و طوایف مختلفه آنرا در سلك ملت واحده منظم داشته‌اند و باعث سلطنت مستقلة جداگانه ایران شده‌اند پس بر تو لازم است که بجهت شعار ملت ایران علامتی پیدا بکنی که از يك طرف دلالت بر دور سلاطین قدیمه فرس داشته باشد و از طرف دیگر پادشاهان صفویه را بیاد آورد چون شکل تاج دوازده ترك قرلباس از سقرلات سرخ.»

اشکالات دیگر آخوندزاده بروزنامه ملتی یکی راجع بمندرجات روزنامه است از قبیل اینکه نسبت شمس الشعرا سروش اصفهانی که در یکی از نمرات دورنامه آورده شده بنجم ثانی صحیح نیست و دیگر راجع باین است که چرا روزنامه چاپخانه سنگی شده و بایستی با حروف سربی چاپ شده باشد. آغاز این رساله چنین است: «بمنشی روزنامه ملت سنیه ایران مکتوب است برادر مکرّم من. در تاریخ یوم جمعه چهاردهم ربیع الاول سنه ۱۲۸۳ در شهر تفلیس روزنامه ملت ایران واصل شده بتقریبی که در ذیل ذکر خواهد شد...»

مخفی نماند که در کتابخانه دانشکده علوم معقول و منقول علاوه بر رساله آخوندزاده که بنمره ۲۷۷۶ ضبط است رساله دیگری بنمره ۲۷۸۰ تألیف مرتضی قلیخان پسر نظام الدوله از نواده‌های صدر اصفهانی موجود است. در این رساله مرتضی قلیخان يك اعتراضات آخوندزاده را بر روزنامه ملتی زد کرده و ثابت کرده که آخوندزاده ندانسته اعتراض نموده است.

مندرجات روزنامه ملی بیشتر مربوط بشرح حال شعرای قدیم و جدید ایران و در بعضی از نمرات آن اطلاعاتی راجع بوقایع دربار درج است. چون مجموعه نمرات این روزنامه کمیاب و عزیزالوجود است ما برای مزید اطلاع خوانندگان و آشنا شدن بسبک مندرجات آن فهرست تمام سی و چهار نمره را در اینجا ذکر میکنیم:

نمره اول: شرح حال شمس الشعرا میرزا محمدعلیخان اصفهانی متخلص بسروش
 نمره دوم: شرح حال دقیقی شاعر، اعلان دولت راجع بمنع شبیه و تعزیه خوانی
 نمره سوم: شرح احوال هادی نوری افکره تخلص، اعلان راجع بمنع احتکار، نمره
 چهارم: شرح حال حکیم قآنی، اعلان راجع باشخاص مفلس، نمره پنجم: شرح احوال
 عسجدی شاعر بضمیمه جدول معرفت اوایل شهور عرب، نمره ششم: شرح حال حکیم
 فردوسی، نمره هفتم: شرح احوال داود شاعر، نمره هشتم: کیفیت احوال منوچهری
 شاعر، نمره نهم: شرح احوال میرزا محرم، نمره ده: شرح احوال آذر شاعر، نمره
 یازده: شرح احوال هاتف شاعر، نمره دوازده: شرح حال حکیم خاقانی، نمره سیزده:
 بقیه حکیم خاقانی، نمره چهارده: شرح احوال وحید شاعر، نمره پانزده: شمه از حال
 سلطان بابزید، نمره شانزده: شرح احوال کلیم شاعر، نمره هفده: شرح حال حکیم سنائی
 علیه الرحمه، نمره هیجده: درک بهار. (بسم الله تعالی میرزا علینقی حکیم الممالک تفصیل
 تازه بطور حکایت در ادراک بهار و تأثیرات آن نوشته بود و چون خالی از مزه و فایده
 نبود در این روزنامه طبع نمود.) نمره نوزده و بیست: بقیه شرح درک بهار و قصه جوان
 حکیم الممالک، نمره بیست و یک: ترجمه میرزا رضای دکتر از قواعد مجمع که مقرب
 الخاقان دکتر طولوزان مرتب نموده است، نمره بیست و دو: ترجمه مجمع الصبحه که

حکیم‌باشی حضور همايون شاهنشاهی نموده است، نمره بیست و سه: راجع بصنعت عکاسی نمره بیست و چهار: شرح حال نظیری شاعر، نمره بیست و پنج: ترجمه دستور اطباء حافظ‌الصحة که دکتر طولوزان حکیم‌باشی مخصوص وجود مبارک اعلیحضرت شاهنشاهی جهت ملاحظه و جستجوی سبب عمومی و شیوع و با مرتب کرده و میرزا تقی مترجم مجمع‌الصحة ترجمه نموده است، نمره بیست و شش: شرح حال میر عبد‌العال اصفهانی متخلص بنجات، نمره بیست و هفت: شرح حال مسعود سعید سلیمان بضمیمه نمره ششم از ترجمه محمد حسنخان پیشخدمت خاصه حضور همایونی، نمره بیست و هشت: سام میرزا ملقب بشمس الشعراء متخلص برضوان بضمیمه نمره هشتم از ترجمه محمد حسنخان پیشخدمت در پیدا کردن جزیره (هس هان یولا) نمره بیست و نه تفصیل قانون جدید دولت عثمانی در خصوص تشخیص تبعیت آن دولت بضمیمه نمره از ترجمه محمد حسنخان در بیان مراجعت کریستوف کلمب، نمره سی: شرح احوال حکیم انوری ایوردی، نمره سی و یک: شرح حلاوت اشتغال بسحق اطعمه، نمره سی و دو: در بیان قصیده ایست عبری اثر طبع مرتضی قلیخان از نواده‌های مرحوم امین‌الدوله اصفهانی که همان مضمون بفارسی اثر طبع سام میرزای شمس الشعراء نیز ذکر شده و تفصیل این دو قصیده بدین قرار است که در روز دوشنبه ششم شهر ذی‌القعدة ۱۲۸۶ که ناصرالدین شاه در منزل دره ملاغلی بطرف پل لوشان حرکت مینموده در آتنای صحبت بمجدالدوله اظهار داشته است که تو دلیل راه مائی مجدالدوله جواب میدهد انشاءالله دلالت غراب نیست ناصرالدین شاه برای اینکه شعر معروف:

سپه‌دیهم سیل الها لکینا

اذا کان الغراب دلیل قوم

خوانده نشود، این شعر را گفته است:

سپه‌دیهم صراط المستقیم

اذا کان القطاة دلیل قوم

پس از ورود بطهران شاه دستور میدهد که قصیده بفارسی و عربی بهمین وزن و قافیه گفته شود و لذا دو قصیده عبری و فارسی که مطلع آن دو ذیلاً ذکر شده در باغ قصر قاجار برای ناصرالدین شاه خوانده میشود. مطلع قصیده عربی این است:

کتابخانه

معارفنا بمنمصرح الغمیم

سقی الرحمن بالغیث الغمیم

و مطلع قصیده فارسی چنین است :

بدربا شد بروت ابر کریمی

بغال سعد و رای مستقیم

نمره سی و سه : شرح احوال ناصر خسرو ، نمره سی و چهار شرح احوال مهری

شاعر :

این بود فهرست سی و چهار نمره روزنامه مبتدی ، ضمناً لازم است یادآور شوم که این فهرست را خود این جانب از روی نمرات موجوده تنظیم نموده و الاً اصل روزنامه دارای فهرست نیست .

۲ . روزنامه علمیه دولت قلیه ایران

روزنامه علمیه نیز یکی از سه روزنامه ایست که در زمان وزارت اعتضادالسلطنه وزیر علوم و صنایع تأسیس و شماره اول آن روزدوشنبه ۲۷ دیماه ۷۸۵ جلالی مطابق غره شهر شعبان ۱۲۸۰ قمری و ۱۱ ژانویه ۱۸۶۴ میلادی در طهران منتشر شده است . این روزنامه مدت هفت سال یعنی تا شوال ۱۲۸۸ قمری جمعاً ۵۳ نمره انتشار یافته و در این سال مانند دو روزنامه دیگر از طرف دولت تعطیل و بجای آن « روزنامه ایران سلطانی » منتشر و عمل جراید بمهدیه محمدحسن خان واگذار گردیده است .

روزنامه علمیه ماهانه بوده و تا شماره هفده مرتباً ماهی یک بار طبع و توزیع میشده لیکن پس از انتشار نمره ۱۷ مدت یک سال تعطیل شده است . چنانکه نمره ۱۷ آن مورخ بتاریخ غره شهر ذی الحجه الحرام ۱۲۸۱ قمری و نمره ۱۸ آن در تاریخ غره شهر محرم الحرام ۱۲۸۳ منتشر شده است .

در نمره ۱۸ اشاره بتعطیل یک ساله روزنامه نموده مینویسد : « چون مدت یک سال گذشته که بجهت بعضی موانع روزنامه علمیه طبع نشده

مهلتی بایست تا خون شیر شد

مدتی درگفت اگر تأخیر شد

در کرت نانی از تاریخ محرم الحرام ۱۲۸۳ که اول سال عرب است ابتدا بنوشتن

آن نمودیم ، پس از این قسمت نوشته است : چون در روزنامه محرم آن سال اسامی شهور

جاهلیت مذکور شد مناسب آمد که در این روزنامه نیز اسامی هفته جاهلیت نوشته شود ابتدا از یکشنبه باین ترتیب ... پس از انتشار نمره چهل و دو مورخ غره جمادی الثانیه ۱۲۸۵ قمری باز روزنامه دچار تعطیل گشته و نمره چهل و سوم آن در غره محرم ۱۲۸۶ انتشار یافته است.

راجع بتعطیل ثانی روزنامه در نمره چهل و سه اعلائی درج شده که عبارتش

این است:

«چون ابتدای روزنامه در ماه محرم الحرام بود و قرار شد در هر ماهی یک نمره از طبع بیرون بیاید بعد از آن مدتی نوشتن آن بتعویق افتاد چنانچه در روزنامه نمره هیچده عنبر از تعویق آن خواسته باز بترتیب شهر نوشته شد تا اینکه این اوقات چند ماهی باز از ترتیب شهر افتاد و اگر میخواستیم بدون ملاحظه ترتیب شهر نوشته شود از قاعده خارج بود باز ابتدا از محرم نموده بعد از این بیاری خداوند متعال و بدولت و اقبال بی زوال شاهنشاهی که قرون بشمارش در پی باد نمره نمره ماه بماه بنوشتن و طبع آن خواهیم پرداخت»

از این پس روزنامه مرتباً ماهیانه منتشر شده و نمره ۵۳ آن که آخرین نمره منتشره است در غره شهر شوال ۱۲۸۷ قمری منتشر یافته و روزنامه تعطیل شده است. وجه تسمیه روزنامه بعلمیه اینست که در این روزنامه از علوم و صنایع جدیده گفتگو نموده و از علومی که اروپائیان در قرون اخیر تکمیل و یا اختراع نموده اند بحث کرده است. اصولاً روزنامه علمیه از ابتدا بدستور ناصرالدین شاه برای همین منظور تأسیس شده و این مدعی از شرحی که در صفحه اول شماره اول روزنامه درج شده واضح میگردد، شرح مذکور چنین است:

«چون منظور نظر کیمیا اثر اعلی حضرت قدر قدرت اقدس ظل اللهی و این نعمت کل ممالک محروسه ایران تربیت و ترقی ملت و دولت است و رواج علم و صنعت بسیاری از علوم و صنایع که در ازمنه سالفه در ایران بوده و سایر دول آنرا تحصیل و تکمیل کردند یا علم و صنعتی که در این دولت ابد مدت از دول خارجه بایران نقل و تجویل

شده یا سایر اخبار مفیده چنانکه باید بمردم آشکار نیست برای استحضار عموم خلائق و انتشار علوم که فواید بزرگ بر او مترتب است از جانب سنی الجوانب شاهنشاهی حکم معکم قدر توأم باعضاد السلطنه وزیر علوم و صنایع صادر گشت که روزنامه علمی در هر ماهی يك مرتبه سمت انطباع باید تا مطالعه کنندگان را از آن فایده و بهره کلی حاصل شود.

روزنامه علمی به زبان فارسی و عربی و فرانسه نوشته شده بدین قسم که در هر نمره ابتدا معمولاً از صفحه يك تا پنج مطالب بزبان فارسی است، بعد عین همان مطالب برعربی و بعد بفرانسه انشا شده و بغیر از تاریخ انتشار که در قسمت فارسی سال جلالی و در قسمت عربی بماه و سال قمری و در قسمت فرانسه بسال میلادی بیان شده بقیه مطالب عین یکدیگر و کوچکترین اختلافی در بین آنها موجود نیست مثلاً نمره چهارم که پنج صفحه او اش فارسی است اینطور مورخ است: بیستم فروردین ماه مطابق سال ۷۸۶ ناقصه جلالی و از صفحه ۶ تا صفحه ۸ که عربیست این قسم: قد انطبعت هذه الصحيفة فی يوم الجمعة غرة ذی القعدة الحرام سنة ۱۲۸۰ هجرية. و از صفحه ۹ تا صفحه ۱۳ که بفرانسه نوشته شده اینطور مورخ است: طهران ۷ آوریل ۱۸۶۴ (بزبان فرانسه).

روزنامه علمی با قطع بزرگ ۲۶ × ۴۰ در مطبعه سنگی (کارخانه دارالانطباع دولتی واقع در مدرسه دارالفنون) چاپ شده و معمولاً عدة صفحات آن متغیر است چنانکه شماره اول آن شش و بعضی از شماره های آن به ۱۷ صفحه نیز بالغ میگردد. عدد سطور صفحه اول ۱۰ و صفحه دوم ۲۵ و قسمت فرانس آن هر صفحه ۲۹ سطر است. قسمت فارسی روزنامه بخط نستعلیق ریز و عربی آن بخط نسخ متوسط و فرانسه آن بخط ریز مراسله ایست.

شعار و سرلوحه روزنامه که در هر نمره بالای صفحه اول قسمت فارسی دیده میشود عبارت است از تصویر سز در شمس العماره طهران که بر فراز آن ساعت بزرگی نصب شده و در دو طرف ساعت شیروخورشیدی نقش است، دریائین عمارت در شمس-

العماره سه نفر فرادل استاده ترسیم شده و چون در ازمنه سابق مقابل شمس العماره حوض وجود داشته ، در این سرلوحه نیز حوضی دیده میشود که دو عماده توپ در کنار آن گذاشته شده و تصویر دو توپ در آب حوض منعکس است . این تصویر عمل یکی از نقاشان ماهر عصر ناصریست ولی در هیچ کجای سر لوحه اسمی از نقاش آن نیست . مندرجات روزنامه علمیه بیشتر مطالب علمی و مربوط با کتشافات جدیده اروپاست که برای روشن نمودن اندهان ایرانیان بوسیله این روزنامه نشر شده است . برای اطلاع کامل از مندرجات روزنامه بهتر آنست که فهرست بعضی از نمرات آنرا در اینجا نقل کنیم :

مطالب نمره اول و دوم راجع باینست که علوم و صناعات هر وقتی از اوقات در یکی از امکانه عالم شیوع و رواج داشته و بعد از مدتی بمملکت دیگر نقل شده است . نمره سوم تعیین مبدأ تاریخ و بیان سال شمسی و قمریست . نمره چهارم در تحقیق انوار کواکب و کسوف و طلوع و غروب قمر است . نمره ششم بدین عنوان است : شهر دو از دهگانه که اکنون در عرب و عجم معروف است در جاهلیت با ساسی دیگر مشهور بوده و ارباب لغت در اسامی هر یک نیز اختلافی کرده . نمره هفت راجع برصد سیارات و ثبت زیجات و جدولی از تقویم (هر ش) میباشد . در این نمره صورت تل مراغه که خواجه نصیر طوسی در مراغه رصد بسته و در آنجا مشهور برصد مراغی است نیز درج است . نمره هفت عبارت است از تحقیق ماه و روز و ولادت با سعادت حضرت خاتم الانبیاء و نیز جدولی از عرض و طول جغرافیائی بلاد تلگرافی ایران . نمره دوازده که آخرین نمره سال اول است باین سطور شروع میشود : چون در روزنامه های سابق مکرر از سیارات و اعمار ذکر شده اما بانفراده هنوز از احدی از سیارات و اعمار آنها سخن نرفته است فلهدا چنان مناسب افتاد که در این نمره از احوال قمر که نیر اصغر واقرب اجرام بکره ارض و سیار تابع وی است چیزی نگاشته شود ...

این بود قسمتی از فهرست يك ساله روزنامه علمیه دولت علیه ایران ، امیداست همین مختصر برای راهنمایی خوانندگان مفید واقع گردد . نکته ای که اشاره بدان لازم

است و نا گفته نباید گذاشت اینست که در عصر ناصری روزنامه دیگری بنام «روزنامه علمی» در طهران منتشر شده و چون ممکن است خوانندگان این دو روزنامه را بیکدیگر اشتباه کنند ناچار بطور اختصار شمه از این روزنامه نیز گفتگو میکنیم :

۳- روزنامه علمی

نمره اول روزنامه علمی در روز دوشنبه ۲۶ ذی الحجة الحرام ۱۲۶۳ قمری در مطبعه سنکی در چهار صفحه بقطع خشتی با خط نسخ متوسط طبع و توزیع شده است. سرلوحه روزنامه عبارت از فرشته بالدار است که در مقابل آن کتابی گشوده شده و در يك صفحه کتاب جمله: «قال انا مدينة» و در صفحه دیگر: «العلم و علی بابها» بخط نسبه ریز نوشته شده، در طرف راست این تصویر تاریخ انتشار روزنامه بسال میلادی و قیمت روزنامه (يك عباسی) و قیمت اعلان (سطری دهشاهی) درج شده و در طرف چپ تصویر بغیر از شماره اول که این جمله: «چون اخبار مدرسه دارالفنون و مجلس حافظ الصحة زیاد بود در این نمره بهمان اقتصار شده والا از اغلب علوم در این روزنامه نوشته میشود.» درج شده، در شماره های دیگر این عبارت مسطور است: «هر کسی اخبار و تحقیق علمی بدارالطباعه همیونی بفرستد در این روزنامه باسم خود او نوشته میشود.»

هر صفحه روزنامه دارای سه ستون و چند سطر پاورقی است. بیشتر مندرجات روزنامه علمی مانند روزنامه علمیه مطالب علمی و جغرافیائی و اخلاقی است و مخصوصاً قسمتی از جغرافیای همالک اروپا و افریقا در این روزنامه درج است. در بعضی از نمرات درجائیکه توضیح مطالب محتاج باشکال و تصاویری بوده تصاویری نیز رسم شده است. در شماره اول روزنامه اعلانی راجع بمندرجات و سبک مطالب روزنامه درج شده و پس از آن مطالبی تحت عنوان: «اخبار مدرسه مبارکه دارالفنون و مریضخانه» بیان سپس «تفصیل مسافرت از انگلستان بقطب شمال» و بعد مقاله درباره «تحقیق در علم اخلاق» و نیز مطالبی راجع بجغرافیا ذکر شده است.

از همان شماره اول در یا ورقی تمام چهار صفحه روزنامه کتاب تاریخ حمزه اصفهانی بنام «کبارالامم» ترجمه شده و این ترجمه آغازش این است:

«بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين و الصلوة على نبيه و حبيبه محمد و آله اجمعين . حمزة بن حسن اصفهانی گوید این کتابیست که من درج نمودم در آن تواریخ سالهای سلطنت ۰۰۰۰، مترجم این کتاب نفیس در هیچ کجا نامی از خود نبرده و ظاهراً اداره روزنامه آنرا ترجمه نموده است .

نمره دوم روزنامه روز دوشنبه ۲۹ ذی الحجة الحرام ۱۲۹۳ قمری مطابق یازدهم ژانویه ماه فرانسه ۱۸۷۷ میلادی انتشار یافته و جمله: «اداء قیمت در چهار قسط» بر لوحه روزنامه اضافه شده است . روزنامه علمی در زمان وزارت علوم محمد حسن خان صنیع الدوله تأسیس شد، و برخلاف روزنامه‌هاییکه در زمان وزارت اعتضاد السلطنه تأسیس میشده و اسمی از مؤسس و ناشر و نویسنده در آنها نبوده در روزنامه علمی همه جا در آخر صفحه (محمد حسن) که منظور همان محمد حسنخان صنیع الدوله وزیر انطباعات وقت است دیده میشود .

از نمره ۵۱ مورخ پنجشنبه چهاردهم ذی القعدة سرلوحه روزنامه برداشته شده و فقط اسم روزنامه یعنی روزنامه علمی با خصوصیات دیگر درج شده است . رویهمرفته از روزنامه علمی مدت چهار سال جمعا ۶۳ نمره منتشر شده و شماره آخر آن در روز شنبه سیم ربیع الاول ۱۲۹۷ قمری انتشار یافته است .

از این مختصر معلوم شد که روزنامه علمی و علمیه گرچه از حیث مندرجات و اسم تا اندازه‌ای مشابه‌اند ولی از جهت زمان و مدت انتشار و سایر خصوصیات بکلی متفاوت اند و کسانیکه در تاریخ عصر قاجاریه تتبع میکنند نباید این دو روزنامه را بیک دیگر اشتباه نمایند .

انشاءالله در مقاله دیگر راجع بدو روزنامه «دولت علیه ایران» و روزنامه «مربخ» گفتگو خواهیم کرد .